

УДК 343.9

О. Новіков,аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НЕДОЛІКИ Й ПРОРАХУНКИ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ЕПОХУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ДЕТЕРМІНУЮЧИЙ КОМПЛЕКС ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Детермінація злочинності є центральною та найбільш дискусійною проблемою кримінології. Не викликає заперечень, що кримінологічна детермінація – це різновид соціальної детермінації, яку можна розглядати в межах більш загальної системи – детермінації подій та явищ природи та суспільства [1, с. 7]. Основа цієї системи – вчення про універсальний зв'язок у світі, який проявляється у діалектичних формах взаємозалежності та взаємодії [2, с. 185]. Система протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності повинна бути спрямована на явища та процеси суспільного життя, які зумовлюють її функціонування та розвиток. На жаль, детермінація злочинності у сфері інтелектуальної власності на вітчизняному науковому просторі комплексно не досліджувалась, а тому можна констатувати відсутність кримінологічних знань у цій галузі. Тому виникає значна практична необхідність пошуку детермінант досліджуваної злочинності, що є метою цієї статті.

У структурі детермінаційного комплексу злочинності у сфері інтелектуальної власності важливе місце займають чинники макросередовища, що зумовлюють формування на рівні суспільної свідомості лояльного ставлення до порушення права інтелектуальної власності. Вбачаємо, що вони знаходяться у площині недоліків та прорахунків державної політики у деяких напрямках та сферах суспільного життя. Таким чином, можна виділити економічні, організаційно-управлінські політичні, соціально-психологічні детермінанти, а також ті, що пов'язані з недоліками діяльності правоохоронних та судових органів.

Економічні детермінанти є визначальними в детермінаційному комплексі злочинності у сфері інтелектуальної власності. Передумовами економічних детермінант злочинності у сфері інтелектуальної власності виступають останні змі-

ни в світовій економіці, а саме її перехід від індустріальної до постіндустріальної (інформаційної). Сучасний соціально-економічний розвиток характеризується зростанням ролі та значення факторів, пов'язаних з інтелектуалізацією та інформатизацією господарського життя суспільства. Створення, ідентифікація та капіталізація знань перетворюються на рушійну силу та визначальні чинники розвитку інтелектуальної економіки [3, с. 30–31]. Передові економічно розвинуті країни світу вже давно перейшли на інноваційний шлях розвитку та з кожним роком збільшують обсяги виробництва інтелектуальної продукції. Так, наприклад, в 2010 році у сфері інтелектуальної власності Сполучених Штатів Америки працювало майже 40 млн осіб, що дорівнює 27,7% від загальної чисельності працюючого населення в країні. Інтелектуальна галузь виробляє понад 5 трлн дол. (34,8% ВВП США у 2010 році) та складає 60,7% всього експорту американських товарів [4]. З кожним роком прибутковість виробництва інтелектуальної власності та кількість продаж на ринку ліцензій лише зростає.

Сучасна постіндустріальна економіка фактично виводить матеріальне виробництво на другий план, а в основі має нематеріальне виробництво. Науково-технічне, інноваційне забезпечення допомагає збільшити обсяги матеріального виробництва, підвищити якість продукції, більш раціонально використовувати обмежені природні ресурси, і тим самим підвищувати конкурентоздатність товарів інноваційних виробників. У зв'язку з чим потреби виробників та споживачів на ринку об'єктів інтелектуальної власності поступово зростають. Так, покупці ліцензій отримують новітні науково-технічні досягнення, тим самим економлять час і засоби для отримання та впровадження нововведень, а продавці отримують значні кошти, що дає

можливість продовжувати створення нових технологій та інших об'єктів інтелектуальної власності.

«Інтелектуальне піратство» та «торгівля контрафактом» як різновиди кримінального підприємництва внаслідок своєї високої прибутковості і низької ризикованості залишаються сприятливим економічним середовищем для формування організованих злочинних груп [5, с. 217]. Легкість підробки, недосконалість системи охорони інтелектуальної власності дозволяє в промислових масштабах виробляти контрафактну продукцію відомих виробників, тим самим задовольняти потреби кінцевих споживачів. Це створює великий тіньовий ринок інтелектуальної продукції в Україні, функціонування якого призводить до неможливості вітчизняних виробників на конкурентних засадах комерціалізувати та продавати свої товари, що фактично призводить до занепаду всього інтелектуального сектору виробництва за відсутності ринкового стимулювання. За таких умов Україна залишається споживачем інтелектуальної продукції на всесвітній арені, а іноземні продавці фактично пропонують безальтернативну високоартісну продукцію, що в умовах відсутності купівельної спроможності, тотальної бідності населення країни сприяє подальшому розширенню тіньового ринку інтелектуальної власності.

Економічні детермінанти дуже тісно пов'язані з організаційно-управлінськими, що включають недоліки державного управління інноваційною діяльністю та освітою в Україні.

На сьогодні уряд України проявляє пасивність в інноваційній сфері. Фінансування наукових досліджень і розробок – це головний фактор державного управління у сфері науки та технологій. Від обсягів та надійності фінансування залежить результат науково-технічної діяльності. Відсутність стимулювання творчої праці, активізації інвестиційної та інноваційної діяльності є негативним явищем в економіці України.

Виробництво не може прогресувати без розвитку науки. Всі країни з високо розвинутою ринковою економікою вирізняються високим рівнем освіти, науки, культури [6, с. 3–4]. Але у зв'язку з тим, що формування інтелектуального капіталу в Україні є малоприбутковою (низькорентабельною) та вельми ризикованою справою, фактично відбувається занепад освітньої та науково-дослідної сфери. Це вступає в протиріччя з концепцією постіндустріальної економіки, де висококваліфіковані, творчі працівники є рушійною силою економічного виробництва.

Ще однією з об'єктивних причин знецінення ролі наукових досліджень і технічних розробок в Україні також став занепад промислового сектору в ході однобічної реалізації політики фінансової стабілізації. Внаслідок звуження індустріальної бази було фактично підірвано функціонування наукового та технологічного комплексу України. Інвестиційна неспроможність держави до активної промислової політики не супроводжувалась альтернативною раціональною стратегією промислово-селективного вибору підприємств та галузей, які б змогли витримати тиск ринкових перетворень, зберегти свій науково-технічний рівень. Науково-технічна сфера знизила свою роль в економіці та стала фінансуватися за залишковим принципом бюджетних витрат [7, с. 89–90].

Одним з несприятливих для розвитку наукової діяльності в Україні факторів є нерозвиненість системи фінансово-податкового регулювання в сфері інноваційної діяльності. Рівень та структура фінансово-податкового забезпечення наукової діяльності як в Україні, так і в інших країнах СНД не відповідає потребам розвитку, що, у свою чергу, зумовлює гальмування інноваційних процесів у економіці й технічну деградацію промислового виробництва [8, с. 208]. Без належного стимулювання інноваційного розвитку, встановлення пільг та привілеїв для підприємств, що запроваджують у виробництво наукові розробки, не є можливим покращення технологічного процесу виробництва.

Вагоме місце в детермінаційному комплексі злочинності у сфері інтелектуальної власності займають політичні детермінанти.

Державна політика у соціально-політичній сфері характеризується непослідовністю. З одного боку, на сьогоднішній день Україна має відповідний блок законодавства, спрямований на регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, які дають підстави національним та європейським фахівцям стверджувати, що рівень цього законодавства здебільшого відповідає європейським та міжнародним стандартам [9, с. 60]. А з іншого боку, можна констатувати відсутність виваженої державної політики та волі уряду у протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності, про що свідчить визнання Міжнародним Альянсом Інтелектуальної Власності (ІПА) 7 лютого 2013 року України як «Priority Foreign Country», тобто країною з найвищим рівнем цифрового та фізичного піратства. В докладі «ІПА Special 301» зазначається значне погіршення захисту авторських прав,

поширення онлайн-піратства, переважаюче використання неліцензійного програмного забезпечення приватними структурами та органами державної влади, а також поширену практику продажу контрафактної продукції «з рук» [10]. В перспективі 2014 року повторне визнання «країною-піратом № 1» [11] через суттєве погіршення ситуації з порушенням прав інтелектуальної власності, що потягне за собою додаткові санкції для економіки держави.

Вважаємо за необхідне окреслити головні проблеми й недоліки державної політики протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності.

У галузі застосування кримінально-правових засобів існують значні практичні складнощі в кваліфікації дій осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності. Це пов'язано з проблемами встановлення розміру шкоди, що була заподіяна в результаті порушення права інтелектуальної власності. В результаті цього кримінальне провадження може затягнутися на невизначений строк, зменшує зацікавленість працівників правоохоронних органів проводити розслідування. Більшість кримінальних проваджень закриваються на стадії досудового розслідування. Ще однією проблемою є м'якість покарання за злочини проти інтелектуальної власності, високий відсоток звільнення осіб від покарання з іспитовим строком. Аналіз судової практики засвідчив, що жодна особа, яка була засуджена до позбавлення волі за вказані злочини, реально не відбувала покарання. Це посилює серед населення почуття безкарності за порушення прав інтелектуальної власності та незначний розмір заподіяння шкоди в результаті такого порушення. Вивчення закордонного досвіду вказує на взаємозв'язок між обсягами інтелектуального сектору економіки та тяжкістю заходів кримінальної репресії за порушення права інтелектуальної власності. Взагалі останнім часом відбуваються світові тенденції посилення кримінально-правового захисту інтелектуальної власності.

Кримінально-процесуальний напрям характеризується нормативно-правовими та кадровими проблемами. Невирішені питання взаємодії слідчих органів з інтернет-провайдером, які часто відмовляються надавати інформацію на запити правоохоронних органів через відсутність зобов'язуючих норм відстеження руху неліцензійної продукції в мережі Інтернет. Таким чином, існує проблема збирання доказів у випадках порушення авторського права чи суміжних прав в Інтернеті, що призводить до немож-

ливості притягнення до відповідальності винних осіб. Суттєвою проблемою також є важкість встановлення правовласників та їх участь у кримінальному провадженні у зв'язку з тим, що переважна більшість виробників інтелектуальної продукції знаходиться за межами України та не має офіційних представників.

Політичні чинники тісно взаємодіють з детермінантами, що пов'язані з недоліками діяльності правоохоронних та судових органів.

Головним недоліком державної політики в цій сфері є кадрові проблеми. Для правоохоронної системи характерними є низький професійний рівень працівників спеціальних підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, що здійснюють протидію злочинності у сфері інтелектуальної власності, відсутність дієвих програм підвищення кваліфікації, а також незначна численність працівників, що займаються розслідуванням злочинів у сфері інтелектуальної власності.

Також можна констатувати неефективність судової системи України у здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях по злочинах вказаної категорії. Дослідження архівних кримінальних справ показало доволі значні строки їх судового розгляду, неознайомленість суддів навіть з цивільними питаннями у сфері інтелектуальної власності. Це свідчить про відсутність належного професійного рівня у галузі правосуддя у сфері інтелектуальної власності.

Так, слід підтримати оцінку діяльності правоохоронних органів, надану В.Б. Харченком. На його думку, випадки притягнення окремих осіб до кримінальної відповідальності за злочини у сфері інтелектуальної власності характеризуються порушенням чинного законодавства України, спрямовані на озоламлювання світовій спільноті щодо наявності в Україні ефективної системи кримінально-правової охорони особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності [12, с. 197].

Соціально-психологічні детермінанти отримують своє наочне виявлення у правовій свідомості суспільства, соціальних груп, окремої особи стосовно відношення до інституту інтелектуальної власності.

Слід погодитися з О.П. Орлюк, що невідкладним завданням держави є формування культури та поваги до права інтелектуальної власності. Адже недостатня обізнаність суспільства у питаннях охорони і захисту таких прав нерідко призводить до їх порушення, що негативно відбивається

як на економічному розвитку держави, так і на її міжнародному іміджі [13, с. 5].

Цікавим є результат опитування молоді у віці 18-21 років, проведеного В.Б. Харченком та М.Л. Давиденком. Так, 94% респондентів заявили про ліберальне ставлення до розповсюдження та наявності в Україні ринку «піратської» продукції. Неліцензійні аудіовізуальні твори та комп'ютерні програми користуються попитом майже у 97% користувачів. До незаконного використання знаку для товарів та послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару позитивно ставиться 66,7% респондентів. 78% звинуватили державу у вимушеності порушення прав інтелектуальної власності, яка не забезпечує населенню відповідний рівень життя [14, с. 229].

Можемо побачити, що на рівні суспільної свідомості українців переважає неповажливе ставлення до інституту права інтелектуальної власності. Причини цього явища пов'язані з зазначеними вище детермінантами. Безконтрольність мережі Інтернет призвела до існування цілих доменів з неліцензійною продукцією (типovим прикладом є існування «ex.ua» – одного з найбільший в світі сайтів з «піратським» контентом). Це, а також відкрите поширення контрафакту на радіо ринках негативно впливає на стан культури та поваги до права інтелектуальної власності.

Слід встановити тісний взаємозв'язок елементів детермінаційного комплексу злочинності у сфері інтелектуальної власності. В своїй дії вони виступають умовами формування криміногенних поглядів, традицій та звичаїв, установок в суспільній свідомості, пов'язаних зі зневажливим ставленням до права інтелектуальної власності, сприяють функціонуванню та розвитку злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: кримінологічна детермінація, злочинність у сфері інтелектуальної власності, детермінація злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Стаття присвячена деяким проблемам кримінологічної детермінації злочинності у сфері інтелектуальної власності. В статті вирізняє економічні, організаційно-управлінські, політичні, соціально-психологічні та інші групи чинників, що впливають на детермінацію дослідженої злочинності.

Статья посвящена некоторым проблемам криминалогической детерминации преступности в сфере интеллектуальной собственности. В статье выделены экономические, организацион-

но-управленческие, политические, социально-психологические и другие группы факторов, которые влияют на детерминацию исследуемой преступности.

This article is devoted to the problems of determination of crime against intellectual property. In the article author was allocated economic, organizational, political, social, psychological and other groups of factors that affect to determination of crime against intellectual property.

Література

1. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминалогической детерминации / Н.Ф. Кузнецова ; под ред. В.Н. Кудряцева. – М. : МГУ, 1984. – 208 с.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія та практика : у 3 кн. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – 424 с.
3. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : підручник / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 431 с.
4. Intellectual Property and the U.S. Economy: Industries in Focus // Режим доступу : http://www.uspto.gov/news/publications/IP_Report_March_2012.pdf.
5. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення). – Вінниця : ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.
6. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності України: навч. посіб. / О.А. Підпригора О.О. Підпригора. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 334 с.
7. Семиноженко В.П. Україна: шлях до постіндустріальної цивілізації: зб. ст. і виступів / В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2005. – 360 с.
8. Бутнік-Сіверський О.Б. Пропозиції щодо змін і доповнень до податкового механізму стимулювання інноваційної діяльності / О.Б. Бутнік-Сіверський // Питання інтелектуальної власності : зб. наук. праць. Вип. 9 / Редкол. : О.П. Орлюк та ін. – К. : НДІ ІВ НАПрНУ, 2011. – С. 206–223.
9. Орлюк О.П. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: галузеві аспекти : моногр. / О.П. Орлюк, О.Д. Святоцький, Т.С. Демченко, В.М. Крижна, О.О. Штефан та ін. ; кер. авт. колективу, наук. ред. О.П. Орлюк. – К. : НДІ інтелектуальної власності АПрН України, 2006. – 416 с.

10. IIPA Special 301 Report Documents Piracy and Other Barriers that Harm U.S. Creators in Online & Physical Markets, Posing Threats to U.S. Job and Export Growth, in 48 Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iipa.com/pdf/2013SPEC301PRESSRELEASE.PDF>.

11. IIPA Special 301 on Copyrights Protection and Enforcement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iipa.com/rbc/2014/2014SPEC301UKRAINE.PDF>.

12. Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяль-

ності та засоби індивідуалізації в Україні: моногр. / В.Б. Харченко. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 480 с.

13. Орлюк О.П. Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи / О.П. Орлюк // Право України. – 2011. – № 3. – С. 4–20.

14. Харченко В.Б. Про причини злочинів у сфері інтелектуальної власності / В.Б. Харченко, М.Л. Давиденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Х. : ХНУ, 2011. – № 988 : Серія «Право». – С. 227–231.

УДК 343.98.067

О. Ревенко,

ад'юнкт кафедри криміналістики

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ ВУГІЛЛЯ

Злочинне порушення правил охорони або використання надр стабільно посідає третє за поширеністю місце у структурі всіх зареєстрованих злочинів проти довкілля після незаконної порубки лісу і незаконного зайняття водним добувним промислом [19, с. 2]. Однак у літературі методиці розслідування незаконного видобування вугілля приділено дуже мало уваги. Саме тому своєчасне виявлення та ефективне розслідування злочинів даної категорії займає важливе місце в діяльності правоохоронних органів.

Сучасний доробок наукової проблематики боротьби з екологічними злочинами представлено переважно кримінально-правовими дослідженнями, проведеними такими науковцями, як О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.В. Комарницький, В.О. Навроцький, Н.В. Нетеса та ін. Криміналістичні ж аспекти розслідування злочинних порушень правил охорони або використання надр частково висвітлені у працях, присвячених методиці розслідування екологічних злочинів (праці М.О. Духно, С.О. Книженко, В.О. Коновалової, Г.А. Матусовського, А.Є. Меркурісова, О.В. Одерія та ін.), а на монографічному рівні й зовсім залишаються нерозгляну-

тими. Таким чином, маємо констатувати, що питання методики розслідування незаконного видобування вугілля в сучасній криміналістичній науці залишаються нерозглянутими.

Розроблення та вдосконалення методик розслідування окремих видів злочину, а також їх криміналістична характеристика, розглядалися в наукових працях таких вчених-криміналістів, як В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, С.І. Вінокуров, Л.Я. Драпкін, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько та ін. Однак досі залишаються дискусійними питання стосовно визначення обсягу поняття криміналістичної характеристики злочинів, її сутності, структури, місця та значення для криміналістичної науки, що свідчить про складність і багатогранність досліджуваної проблеми та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є виокремлення із загальної структури криміналістичної характеристики екологічних злочинів елементів, типових для незаконного видобування вугілля, та їх аналіз, що значно допоможе у розробленні методики розслідування незаконного видобування вугілля.